

HOMZA, Martin et al.: SVĀTOPLUK V EURÓPSKOM PÍSOMNÍCTVE. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy. Bratislava : Post Scriptum v spolupráci s o. z. Libri Historiae, 2013. 751 s.

Historiografickou monografiou či skôr zbierkou štúdií *Svätopluk v európskom písomníctve*, ktorá reálne vyšla až v roku 2014, prispieva autorský kolektív pod vedením prof. Martina Homzu do odbornej diskusie o známom panovníkovi Veľkej Moravy vrátane polemiky o tom, či Svätopluk bol kráľom, či v žiadnom prípade nemohol byť.

Dielo je obsiahle so širokým tematickým záberom. Skladá sa z rozsiahlej štúdie Martina Homzu a ďalších desiatich štúdií autorov Dimitara Dimitrovova, Ľubice Štrbákovéj, Mareka Vadrnu, Martiny Pillingovej, Nade Labancovej, Petra Podolana, Michala Cigána a Ľubomíra Ďurinu.

Už v úvode M. Homza proklamuje zámer neskúmať historicky rekonštruovateľnú postavu Svätopluka, ktorej výskum je prakticky uzavretý, a to z toho dôvodu, lebo sa dá ťažko predpokladať nález prameňa k tejto problematike, ktorý by ešte nebol známy. Intencia autorov smerovala k *svätoplukovskej legende*, k súboru všetkých literárnych textov o Svätoplukovi, datovaných od stredoveku až po záver 19. storočia. Analýza naratívov si vyžadovala interdisciplinárne skúmanie, tzn. že sa autori potrebovali problematikou zaoberať aj z hľadiska literárnej vedy, umenovedy, religionistiky či iných vedných disciplín.

Vzhľadom na výskum naratívov, na hodnotenie spôsobov ich vzniku a výkladu, sa autori opierali o východiská modernej nemeckej metodológie, ktorá sa zameriava aj na interpretáciu stredovekých textov. Pri type výskumu, ktorý vychádza z tejto metodológie, sa po oddelení verifikovateľnej zložky textu interpretujú *facta ficta*, neverifikovateľné fakty (môžu nimi byť napríklad udalosti, činy, ale aj konkrétne osoby, ktorých existencia nie je overiteľná) z hľadiska ich funkcie a pôsobenia v texte. Nový spôsob dešifrovania umožňuje pochopiť, že rozdiel v ponímaní historických faktov a fabuly v stredoveku i dlho v novoveku nebol veľký.

Keďže existencia hlavnej postavy *svätoplukovských legend* podľa autorov nie je fiktívnym faktom, je totiž doložená z mnohých prameňov (na rozdiel od pochybnej historicity napr. Arpáda, predchodcu sv. Štefana, alebo českého kniežaťa sv. Václava), sú ako *facta ficta* analyzované vlastnosti, činy a motívy konania Svätopluka, miesto či spôsob jeho smrti.

Autori pokryli veľmi široký diapazón bádania. Snažili sa o rozbor uhorských i mimouhorských pamiatok, napríklad z Česka, Moravy, západného Balkánu, Lotrinska, v ktorých je reflektovaná osobnosť Svätopluka, a fundovane analyzovali tvorivú percepciu idey *svätoplukovskej legendy* týmito textami. Je pozoruhodné, že svätoplukovské stopy autori zaznamenali takmer po celej Európe. Martin Homza v tejto súvislosti uvádza, že jednotlivito podania *svätoplukovskej legendy* poznali popredné slovanské dynastie 11. – 13. storočia, nemecký prelát Thietmar z Merseburgu († 1018), byzantský cisár Konštantín Porfyrogenet aj rímsky, český a nemecký kráľ Karol IV.

Široký diapazón výskumu umožnil sledovať na diachrónej osi vývoj náhľadov na Svätopluka. Autori pracujú s naratívmi, ktoré k nemu zaujímajú pozitívne aj negatívne stanovisko. Pre lepšiu zrozumiteľnosť ich označujú ako biela a čierna legenda. Oba okruhy majú niekoľko verzií a sú interpretované so zreteľom na intenciu ich možných objednávateľov a tiež vzhľadom na ich vplyv na vytvorenie integrujúcich mýtov – napríklad uhorskej vládnucej dynastie (čierna legenda), slovenskej identity (biela legenda).

Zaujímavé je zistenie, že napriek všeobecne rozšírenej predstave o negatívnom vymedzovaní sa uhorského dejepisectva už od jeho počiatkov voči veľkomoravskému obdobiu, sa čierna *svätoplukovská legenda* začala v Uhorsku šíriť až od konca 13. storočia či od začiatku 14. storočia. Vznikla v tomto období vytvorením bájky o bielom koňovi, za ktorého mal Svätopluk predať svoju krajinu. Autori sa prikláňajú k hypotéze, že jej vznik vyšiel z objednávky uhorskej šľachty, ktorá potrebovala potlačiť pozitívnu mienku o Svätoplukovi poukázaním na jeho hlúposť a chamtivosť a legitimizovať tak právo na ovládanie ostatných obyvateľov Uhorska. Ranostredoveké texty, naopak, hodnotili Svätopluka prevažne pozitívne. Vykorenenie bielej *svätoplukovskej legendy* a jej nahradenie čiernou *svätoplukovskou legendou* však nebol krátkodobý proces a, nakoniec, ani sa nepodarilo uskutočniť ho dôkladne.

Interpretované texty vznikali v širokom časovom rozmedzí – od najstarších stredovekých textov až po koniec 19. storočia. Postoj k Svätoplukovi v nich, hlavne v starších prameňoch, je ambivalentný. *Fuldské anály*, najstarší písomný prameň, ktorý hovorí o Svätoplukovi, obsahuje nekrológ, vykresľujúci Svätopluka ako krvilačného panovníka, tvorca chaosu a zmätku, ktorý nenávidí mier. Dôvodom boli nepriateľské vzťahy medzi Svätoplukom a Arnulfom, korutánskym vojvodcom. *Život sv. Klementa* je voči Svätoplukovi do istej miery tiež naladený negatívne – pre vyhnanie žiakov Metoda z územia Veľkej Moravy. Dôvodom sú však podľa autorov narastajúce rozpory medzi západnou a východnou cirkvou. Rozprávanie Kosmasa v *Kronike Čechov* je pokladané za základ pre bielu *svätoplukovskú legendu*. Učenú časť tejto kroniky tvorí *Nitrianska svätoplukovská povesť*, ktorú zachovali nitrianski benediktíni zo Zobora – tu sa Svätopluk vykresľuje ako kráľ-kajúcnik, ktorý posledné roky života prežil nikým nepoznaný ako mních na Zobore. Cieľom tohto rozprávania môže byť snaha poukázať na správnosť voľby života v kajúcnosti a v oslave Boha, teda v uprednostnení večných hodnôt pred svetskými. V novovekých prameňoch z konca 17. storočia a počas 18. storočia sa vyskytuje motív hlásenia sa k veľkomoravskému a cyrilometodskému dedičstvu alebo rozvinutie svätoplukovských motívov ako podklad pre rozvoj slovenskej národnej identity. Ide napríklad o úvod v kancionáli *Cantus Catholici* Benedikta Sölösiho alebo *Curiosa et Selectiora variarum Scientiarum Miscellanea* Martina Sentivániho. Svätoplukovskou tematikou sa zaoberal aj Ľudovít Štúr predovšetkým v diele *Starý a nový vek Slovákov*, pričom za zlatý vek pokladá obdobie Veľkej Moravy.

Analýzy textov podľa autorov preukázali prítomnosť troch zdrojov svetovej rozprávačskej tradície v *svätoplukovskej legende* – indoeurópskych piesňových hrdinských naratívov (napríklad paralela skrytej identity Svätopluka a život v askéze s pustovníkmi na vrchu Zobor v podaní *Dalimilovej kroniky* s kráľom Judhišthruom, ktorý žil v prezlečení za kňaza – brahmana podľa textu *Mahabharáty*), vlastnej slovanskej slovesnosti (motív

tajomného zmiznutia hrdinu – aj Svätopluka v podaní Kosma v *Kronike Čechov* – predstavuje rozšírený folklórny topos spájaný s vierou v jeho budúci návrat) a židovsko-kresťanského náboženského vzoru (Svätopluk ako pustovník na konci života konajúci pokánie, odvráti sa od svetského k duchovnému životu napríklad v rozprávani *Nitrianskej svätoplukovskej povesti*).

Monografia je zaujímavá aj z hľadiska literárno-historického skúmania. Autori uchopili texty *svätoplukovskej legendy* ako útvary stojace na rozhraní medzi historiografiou a hagiografiou a pomenovali ich súborne legendou. Textom, ktoré obsahujú zmienku o uctievaní Svätopluka ako svätca, toto žánrové zaradenie prislúcha. V iných typoch textov sa o ňom dá polemizovať.

Monografia je prínosná novým spôsobom analýzy, ktorý autorom umožňuje skúmať v naratívoch aj *facta ficta* a ich funkciu v texte. Oproti pravdivým historickým údajom, fiktívne fakty majú literárnu úlohu, vplývajú na vznik identifikačných mýtov a takto na tvorbu dejinných konceptov. Autori sa teda zameriavajú na spôsoby, akými sa „vyrábala história“ pre jednotlivé tradície – ako sa vytvárala pamäť, nositelia pamäti i praktiky zabúdania, čím predstavujú dôležitosť *facta ficta* ako „inštitútov výroby pamäti“. Staré pramene nutne nehodnotia ako pravdivé len pre ich vek. Vidia v nich zdroj historicky overiteľných faktov, no zároveň idú ďalej a rozoberajú ich ako texty, ktoré plnili najmä dobovú spoločenskú funkciu.

Štúdie jednotlivých autorov sprostredkujú detailný rozbor problematiky. Odborná precíznosť, erudícia a súdržnosť v rámci toho-ktorého textu sa opierajú o rozsiahly výskum prameňov.

Práca je inšpiratívna použitou metodológiou výkladu naračných textov, ktorá ich umožnila interpretovať novým spôsobom a priviesť autorov k zaujímavým názorom.

Monografii by prospel dôkladný editorský zásah, čím by sa dosiahla väčšia koherentnosť medzi jednotlivými textami, a dôslednejšia jazyková korektúra.

Petra Rusňáková

Mgr. Petra Rusňáková
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: petra.rusnakova@savba.sk